

DỊCH VĂN BẢN LUẬT PHÁP TIẾNG VIỆT SANG TIẾNG ANH TỪ GÓC ĐỘ NGỮ DỤNG HỌC

Lê Hùng Tiến^(*)

Một số đặc điểm của văn bản luật pháp và việc dịch loại văn bản này

Văn bản luật pháp là một thể loại diễn ngôn có nhiều nét rất khác biệt so với các thể loại văn bản khác do mục đích giao tiếp đặc thù của nó qui định. Đó là tính qui ước hóa cao độ từ thể thức, cú pháp tới từ vựng. Chính vì vậy việc dịch loại văn bản này có nhiều vấn đề đặc biệt so với việc dịch các văn bản thông thường. Trước hết ta hãy xem xét những đặc điểm chính của thể loại văn bản luật pháp và việc dịch thuật loại văn bản này qua ý kiến một số nhà nghiên cứu.

Wilss [10, tr.37] nhận định về văn bản luật pháp và dịch loại văn bản này như sau:

Vi cả ngôn ngữ gốc và dịch đều có các lược đồ định sẵn các cách diễn đạt bằng ngôn ngữ, các khuôn mẫu đã được thừa nhận của hành vi ngôn ngữ và các luật lệ chặt chẽ nên tác động thông báo dịch thuật nằm ở sự hiện thực hóa ở ngôn ngữ dịch chuẩn hoạt động đặc thù; các chuẩn này cơ bản là thuộc nội tại ngôn ngữ và do vậy chúng cũng được quy ước hóa trong nội bộ ngôn ngữ đó.

Koller [6] cũng tán thành ý kiến trên và thừa nhận có một quan hệ chặt chẽ của các mẫu sử dụng ngôn ngữ trong các kiểu loại văn bản đã được quy ước hóa cao độ như văn bản luật, và khi dịch, người dịch phải tôn trọng các mẫu sử dụng ngôn ngữ đã được quy ước hóa của từng ngôn ngữ, tìm sự tương đương về chức năng giữa chúng để chuyển dịch.

Xem xét văn bản luật pháp theo góc độ ngữ dụng học thực chất là xét việc kiến tạo các quyền và nghĩa vụ pháp luật trong văn bản tiếng Việt như thế nào. Theo Gibbons [3], Tiersma [9], Hatim [5] chức năng cơ bản của văn bản luật pháp là xác lập các quyền, nghĩa vụ. Về phương diện ngôn ngữ học, theo Halliday và Martin [4], các quyền và nghĩa vụ được tạo lập qua chức năng liên nhân (interpersonal function) của ngữ nghĩa, và tình thái là phương thức phù hợp để thể hiện chức năng này. Kiểu hình thái chức phận với ba loại ý nghĩa chính là: sự bắt buộc, sự cho phép và sự cấm đoán được sử dụng chủ yếu để tạo lập quyền và nghĩa vụ. Trên văn bản các phương tiện ngôn ngữ chính để thể hiện các ý nghĩa trên là các vị từ tình thái, các tổ hợp tình thái tính và biện pháp hàm ẩn. Nói cách khác các nghĩa bắt buộc, cho phép và cấm đoán được văn bản hóa bằng hai phương thức: hiển ngôn (explicit) và hàm ngôn (implicit).

^(*) TS. Khoa Sau Đại học, Trường Đại học Ngoại ngữ, Đại học Quốc gia Hà Nội

Xét trên các tiêu chí mà ngữ cảnh tình huống đặt ra cho văn bản luật pháp là tính chặt chẽ và tính minh xác thì văn bản luật pháp tiếng Việt, bên cạnh phương thức hiển ngôn còn có cả cách biểu hiện các quyền và nghĩa vụ trên văn bản bằng phương thức hàm ngôn. Phương thức hàm ngôn, vốn là phương thức phổ biến của ngôn ngữ đời thường, thường làm yếu tính chặt chẽ và minh xác đi rất nhiều. Đây là một trong những nguyên nhân chính làm văn bản luật pháp tiếng Việt chưa tạo ra được nhiều các quy phạm rõ ràng cụ thể theo yêu cầu của thực tế luật pháp. Sự tỉnh lược các vị từ tình thái, các tổ hợp tình thái tính trong một số điều luật đã làm suy yếu đi rất nhiều tính minh xác và chặt chẽ của điều khoản và đôi khi gây ra tình trạng giải thuyết điều luật theo các cách khác nhau, do người đọc phải viện tới sự trợ giúp của các yếu tố đồng văn bản và ngữ cảnh. Từ đó dẫn tới việc các điều khoản này trở nên chung chung mơ hồ hoặc còn ở dạng đường lối chính sách, như nhận xét của một số nhà nghiên cứu luật pháp nước ta (Đào Trí Úc [2], Nguyễn Đăng Dung [8], Đặng Duy Thịnh [1]). Đây cũng chính là một khâu rất quan trọng có thể tác động vào để xây dựng những văn bản luật pháp có tính chặt chẽ, minh xác và cụ thể cao hơn.

Newmark [7, tr.128] khi nghiên cứu về việc dịch văn bản luật pháp đã chỉ ra bản chất đặc biệt của thể loại văn bản này và phương pháp dịch phù hợp.

Các văn bản luật pháp đòi hỏi một kiểu dịch đặc biệt, chủ yếu là vì người dịch bị bó buộc hơn ở các thể loại văn bản khác. Mọi từ đều phải được chuyên dịch, các khác biệt về thuật ngữ và chức năng phải chú ý, và tất cả từ nội dung tới ý định cũng như mọi sự giả thuyết và hiểu lầm có thể có của văn bản đều phải được chú trọng - tất cả mọi văn bản luật pháp đều có các định nghĩa, như Adorno đã chỉ ra - do vậy là bình diện ngữ nghĩa - tuy nhiên cả thể thức, cú pháp, từ cổ, cũng như phong cách chính thức của ngôn ngữ gốc - đều phải được tôn trọng khi chuyển dịch thành một văn bản dịch (như luật cộng đồng châu Âu, hợp đồng, hiệp ước quốc tế, quy định bản quyền) - do đó nó tạo ra bình diện giao tiếp. Các văn bản luật pháp được dịch vì mục đích thông tin (luật nước ngoài, di chúc, văn bản, chuyển nhượng) phải được dịch theo phương pháp dịch ngữ nghĩa.

Như vậy, qua ý kiến của các nhà nghiên cứu có thể thấy là việc dịch văn bản luật pháp có nhiều điểm khác với dịch các văn bản thông thường. Sự khác biệt này chủ yếu do bản chất và mục đích giao tiếp đặc biệt của thể loại văn bản này quy định. Người dịch phải xuất phát từ hình thức văn bản, thấy được các ý nghĩa đặc biệt của văn bản do các đơn vị ngôn ngữ và các cách sử dụng đã được quy ước hóa cao độ các đơn vị ngôn ngữ này tạo ra ở văn bản gốc và từ đó tìm kiếm các đơn vị và các cách sử dụng đã được quy ước hóa trong ngôn ngữ dịch để tái tạo các ý nghĩa này ở bản dịch. Phương pháp dịch phù hợp cho loại văn bản này là dịch ngữ nghĩa (Semantic translation) do

Newmark đề xuất. Để đạt được điều đó, người dịch phải có kiến thức về ngôn ngữ luật pháp ở cả hai ngôn ngữ gốc và dịch, đồng thời phải có sự hiểu biết văn hóa và đặc biệt là kiến thức về văn hóa luật pháp của hai cộng đồng ngôn ngữ.

Một số nhận xét về việc dịch văn bản luật pháp tiếng Việt sang tiếng Anh

Trong phần này, chúng tôi sẽ trình bày các nhận xét, đánh giá về việc dịch một số văn bản luật pháp tiếng Việt sang tiếng Anh theo cách nhìn của ngữ dụng học. Đó là xem xét việc tái tạo các quyền và nghĩa vụ pháp luật trong văn bản luật pháp tiếng Việt ở các bản dịch tiếng Anh. Cơ sở chính cho các nhận xét so sánh đối chiếu và đánh giá tương đương dịch thuật theo cách nhìn ngữ dụng học, đó là việc hoàn thành các mục đích giao tiếp đặc biệt của văn bản luật pháp ở tiếng Việt và Anh qua việc tạo lập quyền, nghĩa vụ và hình phạt. Các nhận xét về việc dịch văn bản luật pháp trong tiếng Anh cũng sẽ lấy quan niệm dịch như một quá trình giao tiếp đặc biệt bằng ngôn ngữ có liên quan rất chặt chẽ với văn hóa và người sử dụng ngôn ngữ trong cộng đồng giao tiếp. Nói cách khác, dịch văn bản luật pháp là chuyển dịch nội dung ngữ nghĩa trên cơ sở tôn trọng các đặc điểm hình thức văn bản đã được quy ước hóa ở hai cộng đồng giao tiếp của ngôn ngữ gốc và ngôn ngữ dịch.

Trong khi khảo sát việc dịch văn bản của Bộ luật Dân sự sang tiếng Anh, chúng tôi đã sử dụng 3 bản dịch khác nhau đã được xuất bản chính thức. Bản thứ nhất là của NXB Chính trị quốc gia, sau đây sẽ gọi là Bản dịch 1. Bản thứ hai của Tạp chí Vietnam Law & Legal Forum sẽ được gọi là Bản dịch 2. Bản thứ ba của Hãng luật Baker & McKenzie và Clifford Chance (Hongkong) sẽ được gọi là Bản dịch 3.

Khi khảo sát các văn bản dịch của Bộ luật Dân sự sang tiếng Anh, chúng tôi nhận thấy có hai cách xử lý những trường hợp hàm ẩn vị từ tình thái và tổ hợp từ tình thái.

- 1) Các ý nghĩa tình thái được biểu hiện một cách hàm ẩn ở tiếng Việt đều được dịch bằng các vị từ tình thái hoặc tổ hợp tình thái tình ở tiếng Anh. Ví dụ:

Điều 36: Quyền bình đẳng của vợ chồng.

Vợ chồng bình đẳng, có quyền, nghĩa vụ ngang nhau về mọi mặt trong gia đình và trong giao lưu dân sự, cùng nhau xây dựng gia đình ấm no, bền vững, hoà thuận, hạnh phúc.

Article 36: The right to Equality between husband and wife.

Husband and wife are equal to each other and shall have the same rights and obligations in all aspects in the family and in civil transactions and shall together build a plentiful, durable, harmonious and happy life.

(Bộ Luật Dân sự và Bản dịch 2 - Phần gạch chân là của chúng tôi)

2) *Giữ nguyên cách biểu hiện hàm ẩn các ý nghĩa tình thái:*

Article 36. Equal right between spouses.

The wife and the husband are equal; they have equal right and obligations in all respects in their family and in civil transactions; together they build a well provided for, strong, harmonious and happy family.

(Bản dịch 1 - Phần gạch chân là của chúng tôi)

Ở trường hợp 1 vị từ tình thái "shall" được thêm vào trước các động từ, còn trường hợp 2 không có shall và các động từ đều được để ở thời hiện tại không chỉ thị (present, non-deictic tense). Xét trên các tiêu chí về tương đương dịch thuật đã trình bày ở trên, thì tương đương giữa các văn bản luật pháp ở ngôn ngữ gốc và dịch phải là kiểu tương đương chuẩn văn bản (text - normative equivalence), tức là kiểu loại thứ 3 trong 5 kiểu loại tương đương dịch thuật của Koller [6]. Văn bản luật pháp tiếng Anh không có các cách biểu hiện quyền và nghĩa vụ mà không dùng tới vị từ tình thái cho nên khi chuyển dịch giả của trường hợp 1 (bản dịch 2) đã tuân thủ chuẩn văn bản Luật tiếng Anh để tái tạo quyền và nghĩa vụ tức là thêm "shall" vào trước các động từ vị ngữ; trong khi đó ở trường hợp 2 (bản dịch 1) dịch giả giữ nguyên cách diễn đạt hàm ẩn như ở bản gốc. Nhưng văn bản luật pháp tiếng Anh dùng các động từ ở thời hiện tại không chỉ thị với mục đích khác chứ không phải nhằm diễn đạt quyền và nghĩa vụ một cách hàm ẩn (để diễn đạt tình thái nhận thức trong một số điều luật chứ không phải tình thái chức phận). Như vậy trường hợp 2 (bản dịch 1) đã tạo ra một văn bản không tương đương về chức năng của các đơn vị ngôn ngữ, dẫn tới không tương đương chuẩn văn bản, cũng tức là không tương đương về ý nghĩa cần tái tạo xét ở phương diện văn bản pháp luật.

Tuy nhiên, nếu xét theo khía cạnh thông báo thì trường hợp dịch 1 đã thêm một thông tin và trường hợp 2 chuyển tải được một thông tin phụ trợ. Ở trường hợp 1 người dịch đã làm điều khoản luật pháp trong văn bản tiếng Việt chặt chẽ, minh xác hơn nhiều khi dịch sang tiếng Anh. Các quyền và nghĩa vụ được tạo lập bằng cách hàm ẩn ở tiếng Việt (còn chung chung, mang tính khuyến nghị hơn là bắt buộc thực hiện do vị từ tình thái bị tình lược) thì lại được tái tạo bằng cách hiển ngôn hóa (thêm vị từ tình thái "shall") ở tiếng Anh nên trở thành cụ thể, chặt chẽ hơn do ý nghĩa bắt buộc của vị từ tình thái "shall".

Ở trường hợp 2 người dịch giữ nguyên sự hàm ẩn với ý định dịch văn bản gốc "như nó hiện có" mà không biến đổi ý nghĩa của nó. Như vậy người đọc bản dịch sẽ hiểu điều khoản luật pháp tiếng Việt theo đúng tình trạng như nó đang có (tức là chưa chặt chẽ, còn mang tính khuyến nghị hơn là bắt buộc ...) Song như đã phân tích ở trên, do sự khác biệt về ý nghĩa của các đơn vị ngôn ngữ ở hai tiếng Anh và Việt nên ý định này của dịch giả không thực hiện được.

Xét trên phương diện chức năng ngữ nghĩa thì dịch thuật các phương tiện văn bản biểu hiện quyền và nghĩa vụ đồng chạm tới quá trình hiện thực hóa chức năng Liên nhân của văn bản. Văn bản luật tiếng Việt là để tạo lập quyền và nghĩa vụ, qua đó điều tiết các quan hệ xã hội. Đối tượng điều tiết của văn bản luật tiếng Việt là các công dân Việt Nam. Nhưng khi được dịch ra tiếng Anh thì đối tượng điều tiết đã được mở rộng ra các công dân nước ngoài, hoặc hướng về những người nước ngoài làm ăn sinh sống tại Việt Nam, những người cần đọc, hiểu và tuân thủ luật pháp Việt Nam. Như vậy, có một sự khác biệt về đối tượng điều tiết mà văn bản luật tiếng Việt và văn bản dịch sang tiếng Anh hướng tới. Nói cách khác, mục đích thông báo của bản dịch văn bản luật đã không còn giữ nguyên như văn bản gốc nữa. Nó bị điều chỉnh bởi sự thay đổi về đối tượng mà văn bản hướng tới, và sự tham gia giao tiếp của đối tượng mới này đã làm thay đổi phần nào yêu tố không khí chung (tenor), dẫn tới các thay đổi tương ứng trên văn bản. Các vị từ tình thái "shall", "must", "may", "can" ... xuất hiện trên bản dịch ở những chỗ bản gốc tiếng Việt không có chính là sự điều chỉnh hướng tới người tham gia giao tiếp mới này của văn bản.

Tuy nhiên, nguyên nhân nói trên chỉ là nguyên nhân trực tiếp lý giải trường hợp dịch các phương tiện biểu hiện tình thái giữa tiếng Việt và tiếng Anh nêu trên. Theo chúng tôi nguyên nhân sâu xa hơn có thể thấy ở cơ sở văn hóa của văn bản luật pháp trong tiếng Anh và tiếng Việt. Cơ sở văn hóa luật pháp quyết định các đặc điểm hình thức văn bản qua các cách diễn đạt đã được quy ước hóa mà những người tham gia giao tiếp phải tuân thủ để đảm bảo sự thông hiểu trong giao tiếp. Do vậy việc thêm vị từ tình thái "shall", "must", "may", "can" ... vào bản dịch tiếng Anh là để phục vụ sự thông hiểu của người đọc tiếng Anh đối với các điều khoản luật pháp Việt Nam.

Như vậy, nếu xét về tổng thể thì bản dịch 2 (trường hợp 1) thành công hơn vì nó tạo ra được sự tương đương chuẩn văn bản, tức là tái tạo được quyền và nghĩa vụ của văn bản luật pháp theo cách đã được quy ước hóa ở tiếng Anh, mặc dù nó đã làm chúng chặt chẽ, minh xác hơn so với bản gốc. Trong 3 bản dịch của Bộ luật Dân sự sang tiếng Anh mà chúng tôi đã khảo sát thì bản dịch 2 và 3 sử dụng cách dịch tạo sự tương đương chuẩn văn bản, còn bản dịch 1 theo cách dịch giữ nguyên lối diễn đạt của bản gốc khi tái tạo quyền và nghĩa vụ trên văn bản tiếng Anh.

Kết luận

Việc tái tạo các phương tiện biểu hiện tình thái trong văn bản luật pháp ở tiếng Anh là vấn đề quan trọng quyết định tới thành công của bản dịch. Một trong những điểm quan trọng của các điều khoản luật pháp của ta là đôi khi còn mang tính chung chung và khuyến nghị được thể hiện bằng việc sử dụng biện pháp của ngôn ngữ thường nhật, như sự hàm ẩn các vị từ hình thái trên văn bản. Nếu chuyển dịch máy móc nguyên xi sang tiếng Anh sẽ gây ra một thay đổi lớn (từ Thái Chức phận thành Thái Nhận thức) và điều luật sẽ mất đi tính chất cơ bản của nó. Do vậy cách xử lý của các bản dịch (thêm vị từ tình thái vào những chỗ chúng được diễn đạt hàm ẩn trong bản gốc ở bản dịch) là hợp lý. Tuy cách này có gây ra sự thay đổi về nghĩa nhưng không ảnh hưởng lớn tới sự giải thuyết văn bản luật pháp, nói cách khác không gây ra sự giải thuyết sai lệch tiêu cực cho người đọc - một yêu cầu đặc biệt quan trọng đối với việc dịch thuật văn bản luật pháp.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đặng Duy Thịnh, Kinh nghiệm xây dựng luật KH & CN của các nước, *Khoa học & Phát triển*, số 7/99, 1999.
2. Đào Tri Úc, *Nhà nước và pháp luật của chúng ta trong sự nghiệp đổi mới*, NXB Khoa học xã hội, Hà Nội, 1997.
3. Gibbons, J.(eds), *Language and the law*, Longman, 1994.
4. Halliday, M. A. K. & Martin, J.R., *Writing Science*, London: The Palmer Press, 1993.
5. Hatim, B & Mason, I., *Discourse and the translator*, Longman, 1990.
6. Koller, W., *Equivalence in Translation Theory*, Heidelberg: Quelle und Meyer, 1979.
7. Newmark, P. A., *Textbook of Translation*, London: Prentice Hall International, 1988.
8. Nguyễn Đăng Dung, Ngô Đức Tuấn, Nguyễn Thị Khế, *Nhà nước và pháp luật đại cương*, NXB TP Hồ Chí Minh, 1995.
9. Tiersman, P.M., *Legal Language*, the University of Chicago Press, Chicago, 2000.
10. Wilss, W. *The Science of Translation, Problems and Methods*. Turbingen: Narr, 1982.

VNU JOURNAL OF SCIENCE. Foreign Languages. T XIX. N₁. 2003

THE TRANSLATION OF LEGAL TEXTS FROM VIETNAMESE
INTO ENGLISH FROM THE PRAGMATIC POINT OF VIEW

Dr. Le Hung Tien

*Department of Post-Graduate Education
College of Foreign Languages - VNU*

The article gives a brief review of the main features of the legal texts as a highly specialised genre from the pragmatic point of view. Legal texts are to serve special communicative purposes: to set up the legal rights and obligations to regulate the society. These rights and obligations are constructed in the text by interpersonal function of language through the mode of modality. The modality used to realise the rights and obligations in the Vietnamese legal texts is Deontic with three main modes namely: Obligatory, Permitted and Forbidden. These are textualised by both explicit and implicit means in Vietnamese. The investigation of the translation of Vietnamese legal texts into English from pragmatic standpoint has yielded some interesting results. Through comparing the three English versions of the Vietnamese Civil Code with the original, the semantic method is suggested for the process of translation. However this is done with an exception: the addition of the modal verb "shall" to the implicit case in Vietnamese is necessary as it helps facilitate the accurate interpretation of the Vietnamese legal provisions, which is one of the highest requirements for the translation of legal texts.